

БОРОТЬБА ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

І.П.Рущенко, канд. соціол. наук

В.О.Соболєв, д-р соціол. наук,

О.Н.Ярмиш, д-р юрид. наук

ДЕЛІНКВЕНТНА ПОВЕДІНКА НЕПОВНОЛІТНІХ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ І ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ

1. Кримінологічна характеристика підліткової злочинності.

Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх визначена самою формулою закону, що встановлює кримінальну відповідальність з 14 років, але передбачає процесуальну специфіку та особливості покарання в межах 14–17 років. Кримінальна активність підлітків визнається особливо небезпечною та шкідливою для суспільства в стратегічному плані, бо саме в цьому віці часто-густо починаються кримінальні «кар'єри», підлітки стають резервом для дорослої та рецидивної злочинності, кримінальна активність неповнолітніх значно вища за загальні показники дорослого населення, і вони в разі педагогічної занедбаності значно важче піддаються виправленню порівняно із дорослими.

Кримінальна активність неповнолітніх є частиною загальної криміногенної ситуації в країні й узгоджується із її генеральними тенденціями та напрямками. З початку 60-х рр. загальна тенденція полягала у певпинному збільшенні абсолютних і відносних показників злочинності з темпом близько 10% щорічно. Цікаво порівняти дані з приростом населення, який складав близько 1% щорічно, а з початку 90-х рр. населення взагалі скорочується. Свого апогею рівень злочинності сягнув у 1995 р., коли в Україні було зареєстровано 641860 злочинів, а коефіцієнт злочинності в розрахунку на 10 тис. населення склав 124,1. У наступному 1996 р. вперше за останні роки зафіксовано зменшення кількості зареєстрованих злочинів на 3,8%. Відповідно знизився до 120,2 коефіцієнт злочинності. Щоправда, досі залишається нез'ясованою природа цього зменшення: чи це нова тенденція й довгострокове припинення росту показників злочинності, чи йдеться лише про специфіку механізму реєстрації скоєних правопорушень? До речі, у «переломному» 1996 р.

порівняно з попереднім – знову істотно збільшилося число повідомлень про злочини (+16,7%), але кількість зареєстрованих правопорушень зменшилася. Можливо, існуюча правоохоронна система втратила можливості адекватно реагувати на збільшення злочинності, отже, відбувається штучне заниження показників... Але позитивна тенденція продовжується: в 1998 р. зафіксовано (по всіх лініях служб) 575982 злочинів, що на 2,2% менше, ніж у попередньому 1997 р.

Рівень злочинності неповнолітніх відповідно до загальної тенденції зростав впродовж останнього десятиріччя (1986–1996 рр.) звичайно на 8,5% кожного року. Невелике зростання показників зафіксовано навіть у 1996 р. на тлі, як вже зазначалося, загального зменшення зареєстрованої злочинності. Найбільш висока питома вага злочинності неповнолітніх мала місце у період 1989–1992 рр., її рівень сягав 16% від кількості розкритих злочинів. У 1996 р. цей показник склав 10,5%. Після потужного сплеску початку 90-х р. в останні роки десятиріччя спостерігається стабілізація ситуації та загальне зменшення питомої ваги злочинності неповнолітніх: в 1997 р. вона склала – 8,8%, а в 1998 р. – 8,6% від загальної кількості зареєстрованих злочинів в Україні. Але ситуація є досить хиткою і непевною. В окремих регіонах України і в 1998 році спостерігалось збільшення абсолютної кількості злочинів за участю неповнолітніх. Перш за все, це стосується Київської області (+31,1%), Рівненської (+9,5%), Полтавської (+6,1%), Дніпропетровської (+5,1%), Запорізької (+4,0%). Таким чином, перший висновок полягає у тому, що в процесі трансформації суспільства впродовж 80-х і 90-х рр. в Україні відбулася значна криміналізація підліткового середовища.

Розглянемо структурні характеристики неповнолітньої злочинності. У 1996 р. підлітками та за їх участю скесено 41,8 тис. (+0,4% до попереднього року) злочинів. З них найбільше – 27,4 тис. – крадіжки державного та приватного майна; 2,5 тис. – хуліганства. Але поряд з цим: 232 (+21,5%) – навмисних вбивства; 285 (+10,5%) – тяжких тілесних ушкоджень; 281 – згвалтування; 3651 – розбійних нападів і грабежів.

В останні роки 65–70% від усіх злочинів, що скоєні неповнолітніми, складали майнові злочини без застосування насилля. Посилення корисливої мотивації злочинності неповнолітніх є провідною тенденцією сучасності, вона присутня у більшості складів злочину. Головними пре-

дметами задоволення корисливих мотивів є імпортна техніка (автомашини, відеомагнітофони, радіо й фототовари) – до 60%; валюта, гроші, цінні папери, коштовності – більше 20%; модний одяг – до 15%. Але на відміну від «дорослої» злочинності корисливі мотиви домінують лише в кожному третьому – четвертому злочині, в інших – мотиви солідарності, самоствердження, які доповнюються груповою залежністю та віковою легковажністю.

Специфічною ознакою неповнолітньої злочинності є її груповий характер. Кожний третій злочинець, що вчинив злочин в групі, є неповнолітнім у віці 14–17 років. Таким чином, питома вага групових злочинів, скоєних неповнолітніми, приблизно в 2, 5–5 разів вища за аналогічні показники «дорослої» злочинності. Підліткова злочинність – це, передусім, вулична злочинність: 4/5 усіх правопорушень та злочинів особи у віці до 18 років роблять на вулицях і неподалеку від місця проживання. Питома вага злочинів на вулицях, що реєструються по лінії карного розшуку, у загальній статистиці складає лише 10%, отже, вона майже цілковито припадає на кримінальну активність неповнолітніх.

Але найбільш небезпечною та вартою уваги тенденцією є збільшення особливо тяжких злочинів з використанням насилля, що чинять підлітки. Ця тенденція стає особливо помітною, якщо порівняти її з ситуацією у недалекому минулому. Так, питома вага навмисних вбивств, тяжких тілесних ушкоджень, розбоїв та хуліганств у 1966–1970 рр. була досить високою – 30%, але вона поступово скорочувалася і у 1986–1990 рр. знизилась до 11%. Останні роки позначені новим сплеском тяжких і особливо тяжких злочинів та загальним зростанням насилля в середовищі неповнолітніх. Неповнолітніми або за їх участю за останні роки скоєна низка так званих резонансних злочинів, що відзначалися особливим цинізмом, брутальним насиллям, жорстокістю та садизмом.

Кримінальна активність неповнолітніх в сфері економіки – це відносно нове явище. Щоправда, вона обмежена віковими можливостями – фальшивомонетництво, банківські шахрайства, хабарі, несплата податків або організоване розкрадання – прерогатива більш дорослих людей. Ось чому статистика у цій сфері злочинної діяльності неповнолітніх досі не перевищувала 300–400 зареєстрованих випадків на рік. Але вже у віці 18–29 років вона сягає п'ятнадцяти тисяч одиниць.

2. Фактори, що обумовлюють сучасні тенденції.

Прискіпливий аналіз статистичних даних, узагальнення думки провідних кримінологів дозволяють зробити два принципових висновки. По-перше, теза про можливість остаточного подолання злочинності є ідеологічним міфом, який не підкріплює ані теорія, ані практика. На жаль, це цілковито стосується підліткової злочинності. Таким чином, стратегія може полягати не в подоланні, а контролі над злочинністю, протидії її поширенню, локалізації, призупиненні зростання кількості найбільш небезпечних кримінальних посягань і, безперечно, допомозі тим, хто скоїв злочин, повернутися до конформного життя.

По-друге, некоректно пов'язувати тенденції до загального збільшення показників злочинності з економічними й політичними змінами, що супроводжують розпад радянської тоталітарної політичної системи. Факти засвідчують: злочинність невпинно зростала з початку 60-х років. Але темпи зростання й характер тенденцій, безумовно, корегуються із макросоціальними процесами.

Найбільш потужним макросоціальним фактором, що має вплив на стан індивідуальної свідомості, сім'ю, соціальні стосунки й відносини є економічна криза та зубожіння значних прошарків населення. За результатами опитування, проведеного у 1995 р. в рамках програми технічної допомоги Євросоюзу, лише 11–12% населення мали прибуток на одного члена сім'ї 150 грн. (83 дол. США), тобто не відносились до категорії бідних за класифікацією ООН. Відомо, що під час великих зрушень та розпаду макроструктур посилюється значення сім'ї як bastionу стабільності й фактору соціальної підтримки. Але бідна сім'я є поганим захистом від суспільних катаклізмів. Розповсюдження бідності стимулює майнові злочини та частково пояснює їх домінуючу питому вагу в структурі злочинності. Пауперизація населення відбувається в переважно атеїстичній країні, де не зміцніли офіційні державні інститути. За таких умов значна частина громадян сприймає лише ідеологію і мораль індивідуального виживання будь-якою ціною.

Підлітки жваво сприймають стандарти західного суспільства масового споживання, які стають реаліями завдяки мережі роздрібною торгівлі, рекламі. Але фактична спроможність споживання у переважній більшості сімей дуже обмежена, і це породжує стан фрустрації, харак-

терний для нижчого класу. Фрустрація є потужним імпульсом для злочинних посягань корисливого характеру. Це відбувається в умовах поглиблення соціальної диференціації. Підлітки нижчих класів швидко завоюють цінності середнього класу (принаймні, зовнішній, матеріальний бік цінностей), але у них лишається заблокованим доступ до цілей середнього класу. Натомість у цих підлітків виникають делінквентні альтернативи, що мають компенсувати низьке соціальне становище. Фактор соціальної диференціації є довгостроковим чинником, більш тривалим за економічну кризу. Навіть швидке зростання середнього класу (в разі реалізації оптимістичного сценарію майбутнього) не подолає саму диференціацію. Таким чином, будь-які системи профілактики підліткової злочинності мусять враховувати цей фактор.

На тлі економічної кризи переважно в містах України виникає й поширюється «соціальне дно». З кримінологічної точки зору воно характеризується довготривалим та цілеспрямованим впливом мікросередовища на підлітків з боку деморалізованих осіб, які прилучають підлітків до злочинної діяльності і формують у них асоціальну систему цінностей та світогляду. Саме під впливом цього середовища часто-густо підлітки вчиняють тяжкі та найбільш тяжкі злочини, прилучаються до проституції, наркотиків. «Дно» є абсолютним злом для дітей й неповнолітніх, вони мусять бути ізольованими від згубного впливу деградованих осіб за будь-яку ціну й без винятків. Проблема «дна» можна виділити як самостійну. «Дно», на щастя, не є суцільним явищем, його можна контролювати та приймати індивідуальні рішення по відношенню до підлітків, які перебувають в його межах.

Ознакою часу є підвищення рівня насилля, особливо в середовищі підлітків. У кримінальній статистиці ця тенденція простежується в числах, що відбивають кількість злочинів проти особистості, таких як навмисне вбивство, зґвалтування, тілесні ушкодження, хуліганство. Тенденція до насилля – специфічна вікова проблема, яка має певне психологічне підґрунтя. Підліток, що використовує насилля, прагне таким чином ствердити свою гідність. Він не впевнений у своїй значущості, авторитеті і покладається на насилля. Це пов'язано із розподілом статусів: поразка супротивника нібито піднімає власний авторитет і неформальний статус, дає повагу оточення, стає критерієм самооцінки. У під-

літків, які вирішують свої відносини з іншими за допомогою насилля, відсутні вербальні й соціальні навички для розв'язання конфліктних ситуацій ненасильницькими методами. Насилля стає узагальнюючим аргументом, а страждання партнера приносить моральну компенсацію. Ця суто вікова психологічна характеристика в умовах значного соціального розшарування, поширення феномену аутсайдерства та безробіття здатна посилюватися й перетворюватися на провідний фактор соціальної компенсації для нижчих класів. Іншими словами: якщо суспільство не надає адекватного соціального статусу – його можна посісти за допомогою насилля в царині неформальних стосунків. Вибуху насилля сприяє сучасна масова культура, бульварна преса й література, особливо, кінопродукція, яка орієнтована на збудження підсвідомості, біологічних потягів – агресивності, сексуальності.

Для молодіжного середовища вельми характерним є наявність численних субкультур. Серед них простежуються субкультури делінквентного типу, які можна умовно поділити на три класи: по-перше, субкультури, що зорієнтовані на матеріальні статки та майнові злочини; по-друге, конфліктні субкультури, що культивують цінності насилля й орієнтують підлітків на досягнення статусу насильницькими методами; по-третє, субкультури відходу від суспільства, які пропонують алкоголь та наркотики як засоби «втечі». Осередками цих субкультур є молодіжні угруповання асоціального типу. Так, в 1993 р. органами міліції було виявлено та взято на облік 1, 2 тис. подібних угруповань неповнолітніх, але справжня їх кількість набагато більша.

Соціальним тлом поширення субкультур є звуження впливу сім'ї, школи, офіційних чинників. Цьому сприяє незайнятість певних прошарків неповнолітніх. У віковій групі 15–20 річних фактичне безробіття сягає 15% (у віці 21–29 дещо менше – 11%). За оцінками кримінологів, скорочення трудової зайнятості неповнолітніх на 1% призводить до збільшення деліктів на 6%. Вельми негативним фактором є те, що кожного року кілька тисяч дітей полишають школи без поважних причин, а кілька сот – втрачають постійне місце проживання. Вони поповнюють асоціальні угруповання і легко стають на шлях злочинності. Цьому процесу сприяє потужна хвиля алкоголізації населення, яка спричинила небачене у мирні часи скорочення середнього віку життя (перш за усе, чо-

ловічого населення) і вкрай негативно відбилася на долях дітей. Опитування «дітей вулиці», що було здійснене в 1997 р. Інститутом соціальних досліджень в Києві, показало: абсолютна більшість дітей пішли на вулицю від батьків, що зловживають алкоголем та наркотиками (матері – 63%, батьки – 75%). До речі, практично всі діти жебракують, а 41% опитаних визначив основним видом роботи «крадіжки». Бездоглядність підлітків перетворюється на значну проблему, яка безпосередньо пов'язана із злочинністю неповнолітніх.

Нарешті, перехідний період завжди супроводжує аномія – стан ціннісно-нормативного хаосу. Україна початку 90-х рр. не обминула цього лиха. Підлітки, молодь дуже гостро й буквально сприймають стан аномії як уседозволеність. Підстав дивитися на соціальне життя саме таким чином у молоді вдосталь. За дослідницькими даними, близько 17% активного населення зайнято в різних секторах тіньової економіки, а за оцінками економістів – 40% валового внутрішнього продукту виробляється саме тут. Тіньова економіка активно залучає й експлуатує працю підлітків, які начено пізнають світ, де діють неофіційні правила й закони. Для свідомості, яка немає вирізьбленого «супер-его», аномія може мати катастрофічні наслідки, бо особа, що вчинила злочин під впливом зовнішніх обставин, наслідуючи хибні приклади інших, або не усвідомлюючи суті норми, мусить відповідати за свої вчинки особисто. Це складає головний принцип карної відповідальності. Таким чином, легковажність, що посилена загальним послабленням цінностей та норм у суспільстві, стає ще одним фактором, який детермінує злочинність неповнолітніх.

3. Інститути соціального контролю.

Система соціального контролю покликана гальмувати девіантні прояви й орієнтувати індивіда на соціально-позитивні зразки поведінки. Існує формальний й неформальний контроль, зовнішній та внутрішній, що розрізняється суб'єктами, методами, санкціями. Держава утворює систему зовнішнього формального контролю; громада, сім'я, мала група – зовнішнього неформального; соціалізація, самовиховання – систему внутрішнього. Державна система контролю над делінквентною поведінкою підлітків, що існувала до початку 90-х років, охоплювала кілька соціальних інститутів:

- сім'я, батьки;
- школа;
- трудові колективи;
- комісії у справах неповнолітніх при виконкомах місцевих Рад;
- інспекції у справах неповнолітніх в складі ОВС України.

Фактично центральну системотворчу роль відіграла інспекція у справах неповнолітніх. На неї покладалися досить широкі функції: профілактика делінквентної поведінки, ініціація покарання або педагогічно-корекційного впливу, нагляд за делінквентом, мобілізація інших інститутів соціального контролю. Інспектор мав досить вагомі важелі у своїй праці. По-перше, він працював із батьками підлітків. в особливих випадках – складав матеріали по 184 статті Адміністративного кодексу (злісне ухилення батьків від виховання дітей) та направляв їх до суду. По-друге, інспекція знаходилася у постійному контакті із адміністрацією учбових закладів, педагогічними колективами. По-третє, інспектори направляли листи до установ, підприємств, де працювали батьки делінквентів, а адміністрація, громадські організації підприємств мусили на них реагувати та відшукувати засоби впливу на батьків. По-четверте, інспекція безпосередньо працювала із комісіями у справах неповнолітніх, готувала матеріали, ініціювала направлення важких підлітків у спеціальні заклади закритого типу. Інспекція мала так звані «обліки», які фіксували усіх неповнолітніх району, що порушували закон і були схильні до делінквентної поведінки, контролювала умовно засуджених або з відстрочкою виконання вироку, наглядала за особами, звільненими із ВТК.

Сьогодні ситуація змінилася докорінно – стара система розпалася, а нова – ще не створена. Причин цього становища декілька. Стара система трималася на централізованій партійно-адміністративній системі, яка контролювала усі сфери життя, установи, підприємства, громадські організації тощо, і вона встановлювала загальні «правила гри». Сьогодні, наприклад, вже годі чекати від адміністрації господарчих суб'єктів роботи із батьками делінквентів; навіть школи не завжди беруть на себе виховні функції, радше намагаючись позбутися важкого підлітка. Реорганізована й сама інспекція у кримінальну міліцію у справах неповнолітніх. Змінилася не тільки назва, а й характер роботи, завдання: кримінальна міліція у справах неповнолітніх цілковито перебрала на себе

функцію оперативно-розшукової діяльності у справах, де проходять як звинувачувані або підозрювані підлітки. Відповідно посади інспекторів замінено посадами оперативних працівників. Частина «обліків» передано у виконком до комісій у справах неповнолітніх. Контроль за делінквентами здійснюється негласний, на кожного, ким займається кримінальна міліція, складається оперативно-розшукова справа. Формально функція профілактики залишається, але фактично вона не реалізується і не може виконуватися, бо розшук злочинців – занадто специфічна діяльність, яка погано сполучається з іншою роботою. Це стосується також організації педагогічно-корекційних впливів, яка потребує великих затрат часу, спеціальної підготовки працівників та наявності правової бази, що допомагає працювати в мікрорайонах, із батьками, педагогами учбових закладів. Не покращалася робота і в комісіях у справах неповнолітніх, які завжди звикли спиратися на інспекцію. До того ж функції комісії було обмежено. Наприклад, вони вже не можуть направляти підлітків у профілактичних цілях до дітпріймальників (раніше таке право припускало утримування підлітків 15–30 діб). У структурі апарату виконкомів почали створюватися окремі служби по роботі з молоддю та неповнолітніми. Але функцію профілактики та нагляду за неповнолітніми делінквентами вони не можуть виконати в повному обсязі окремо від інших інститутів контролю.

Натомість значно підвищена роль суду: суддя має розглядати усі подання на неповнолітніх та вирішувати їх подальшу долю відповідно до закону. Треба зазначити, наша суддівська система погано пристосована до роботи із підлітками. По-перше, судді у більшості випадків не користуються особливими засобами покарання, а обмежуються попередженням або тим, що накладають на звинуваченого обов'язок вибачитися, та передають його на поруки батьків; тільки іноді – направляють підлітка у спеціальні заклади закритого типу. По-друге, сама процедура розгляду справи та суддівського рішення мають мінімальний педагогічний вплив. Вона здебільшого носить формально-поверховий характер і не справляє глибокого враження на підлітка. По-третє, суд нездатний ані проконтролювати ефективність свого рішення, ані надати якусь соціально-терапевтичну допомогу.

Каральна політика в нашій країні в останні роки змінювалася у бік її гуманізації. Наприклад, порівняно з 1986 р. частка засуджених умовно збільшилася із 3 до 15% з відстрочкою виконання вироку – з 10 до 21%. Гуманізація викликана різними причинами. Є і така – пенітенціарна система не може витримати зростаючого навантаження. Протягом 1996 р. до установ виконання покарань надійшло 81605 засуджених, а звільнено 63126 осіб, отже, тільки за один рік кількість ув'язнених збільшилася на 11, 7 тис. Судді змушені користуватися вироками, які не пов'язані з позбавленням волі. Це в повній мірі стосується неповнолітніх. Таку практику можна було б розглядати як нормальну, аби існувала розвинута система ресоціалізації, контролю, реабілітації за місцем проживання. В разі її відсутності гуманна каральна політика перетворюється на слабе місце правоохоронної системи, отже, слід очікувати повторної (рецидивної) злочинності. І саме статистика останніх років красномовно засвідчує її зростання: тільки за один 1996 р. вона зросла по Україні пересічно на 19, 4%, а у Донецькій, Львівській, Херсонській обл., м. Києві – на 41–54%. До речі, гуманізація каральної політики була притаманна системі кастичії багатьох країн світу, але в 90-х роках лібералізація змінюється на більш жорсткі підходи до визначення міри відповідальності. Наприклад, в Англії подвоїлися (до 2 років) терміни максимального покарання неповнолітніх злочинців. Для важковиправних підлітків 12–14 років почали створюватися центри перевиховання.

Якщо узагальнити різні підходи та наявні методи впливу на злочинність, можна виділити п'ять провідних чинників:

- виховання;
- задоволення потреб населення;
- соціальний контроль;
- ізоляція суспільно небезпечних осіб;
- самозахист.

Головним інститутом, що «відповідає» за перші три чинники, залишається сім'я. Кримінологам добре відомий зв'язок між станом родинних стосунків і долею дітей. Дані обстежень свідчать, що 35–40% неповнолітніх злочинців виховувалися в умовах неповної сім'ї, тоді як загалом питома вага таких сімей складає близько 14%. Сьогодні важко розглядати сім'ю як цілісний інститут, бо реально існують кілька типів родин за критерієм їх педагогічної спроможності. Перший тип – родини, з яких складається «со-

ціальне дно», або батьки та члени сім'ї твердо додержуються кримінальних принципів. Чи велика їх частка? Для орієнтації можна навести такі дані: в 1992 р. органами міліції було виявлено 16, 2 тис. батьків та осіб, що своєю поведінкою здійснюють негативний вплив на виховання дітей. Вилучення дітей з під опіки таких батьків, на нашу думку, є благом порівняно з їх перебуванням у кримінальному середовищі. Другий тип (досить поширений) – сім'ї, де нормальний педагогічний процес утруднюється постійними злиднями, сварками подружжя, відсутністю батька, нездатністю родини контролювати сина чи дочку. Ці сім'ї потребують активної допомоги, якщо діти в них схильні до порушень закону. Стосовно цього типу сімей – втручання державних інституцій, співробітників міліції або соціальних працівників є бажаним для корекції поведінки підлітка. Третя категорія (найбільш масова) охоплює сім'ї, що потребують обмеженої допомоги, головним чином, інформаційно-методичного характеру для правильного виховання, контролю, запобіганню різних нещасних випадків та залучення дітей до асоціальних угруповань, наркотиків тощо. Четверта – сім'ї, які спроможні цілком самостійно й ефективно здійснювати усі необхідні функції.

4. Висновки і пропозиції.

Ситуація 90-х рр. позначена подальшою криміналізацією середовища неповнолітніх, збільшенням питомої ваги тяжких та найбільш тяжких злочинів, що їх вчиняють особи у віці до 18 років. Це відбувається на тлі соціально-економічної кризи, яка посилює криміногенні фактори: зuboжіння широких верств населення, різка соціальна диференціація, розширення меж «соціального дна», скорочення рівня зайнятості. Це супроводжується кризою, що охопила суспільну свідомість, і яка породжує аномію, негативно позначається на правосвідомості населення. Становище ускладнюється наркотичною хвилею, яка підіймається в Україні і ускладнює криміногенну ситуацію, становить велику загрозу для молоді. Однoчасно перехідний період характеризується трансформацією соціальних інститутів; на жаль, інститути виховання, соціалізації, контролю певним чином послабили; розпалася стара система роботи з неповнолітніми делінквентами, а нова – ще не побудована. Останню необхідно розбудовувати з урахуванням світового досвіду та національної специфіки, традицій, фінансових можливостей тощо. На наш погляд, заслуговують уваги наступні заходи і методичні підходи:

Стратегія у галузі попередження делінквентної поведінки неповнолітніх з урахуванням сучасної ситуації повинна складатися із двох напрямків діяльності: а) активізація функцій існуючих інститутів (сім'я, школа, служби й комісії у справах неповнолітніх при виконкомах місцевих Рад, кримінальна міліція у справах неповнолітніх тощо); б) розробка і поступове впровадження нової системи протидії злочинності неповнолітніх, яка мусить включати нові елементи -- інститути, заклади, соціальні програми й технології.

Розробку нової системи протидії підлітковій злочинності вважати пріоритетною науково-практичною загальнонаціональною проблемою. Доцільно визначити наукову установу, яка буде головним розробником нової системи, але починати треба із технічного завдання на розробку системи. Технічне завдання на реалізацію проекту системи протидії підлітковій злочинності мусить передбачити багаторівневий, багатофункціональний, модульний, експериментальний характер системи. Рівні системи повинні проектуватися з урахуванням типології підліткової злочинності та характеру кримінальної або адміністративної відповідальності, адекватно до особистості делінквента, його сімейного становища. Визначити чільними наступні функції системи:

профілактика делінквентної поведінки;

реабілітація осіб, що мають певні психологічні відхилення або погані звички;

ресоціалізація, повернення до нормального соціального життя осіб, що були позбавлені волі, тривалий час знаходилися у кримінальному середовищі, під впливом асоціальних угруповань та субкультур, були бездоглядними чи безпритульними;

соціальний контроль над підлітками, які перебувають під офіційним наглядом або потребують нього для запобігання кримінальних дій.

Модулі – окремі елементи системи, які можна застосовувати, виходячи із готовності проекту, наявності коштів, регіональної специфіки. Експеримент і відповідні економічні розрахунки повинні передувати широкому впровадженню модулів системи в практику роботи з підлітками.

4. Вважати за потрібне заснування спеціалізованої лабораторії або центру з проблем неповнолітньої злочинності. Покласти на цю установу наступні завдання: інформаційно-методичне забезпечення роботи з

підлітками і батьками, узагальнення вітчизняного та світового досвіду, координація кримінологічних досліджень з відповідної тематики, загальнонаціональний моніторинг стану правосвідомості та рівня правопорушень у молодіжному середовищі.

5. Започаткувати інститут соціальних працівників для роботи з підлітками-делінквентами. На першому етапі соціальних працівників використовувати у складі кримінальної міліції у справах неповнолітніх, відповідно збільшивши її штатно-посадовий розпис та розширивши функції. Передбачити підготовку соціальних працівників на базі соціально-психологічного факультету Університету внутрішніх справ та інших спеціалізованих вищих учбових закладів України.

6. Використати досвід соціальної реабілітації та ресоціалізації у громадах, накопичений у США та європейський досвід; розробити проекти закладів нового типу, соціальні технології роботи з підлітками, схильними до правопорушень, у мікрорайонах, соціумі та використати ці розробки як модулі нової системи протидії підлітковій злочинності.

7. Відновити зв'язки органів міліції зі школами, учбовими закладами, для чого двом міністерствам (Міністерство внутрішніх справ України, Міносвіти) доцільно сумісно підготувати службові інструкції, які б регламентували форми й методи співпраці з питань профілактики, нагляду, корекції поведінки неповнолітніх делінквентів.

8. Розробити й видати серію методичних матеріалів для педагогів, батьків, шкільних психологів з питань профілактики, реабілітації, психокорекції, а також – вікомологічного характеру.

9. Ініціювати прийняття законодавчих актів, що підвищують відповідальність батьків за виховання дітей та зацікавленість учбових закладів у проведенні профілактичної роботи.

10. Провести в країні широкомасштабні заходи силами правоохоронних органів, соціальних установ, місцевих органів влади по припиненню дитячого бродяжництва, жебракування та використання дорослими підлітків в цих цілях. Для цього прискорити введення в дію в обласних центрах та великих містах України дитячих притулків.

Надійшла до редколегії 09.02.99